

GRUTTO'S JAAR NA JAAR TE VROEG, MASSAAL EN ZONDER KROOST OP FRIESE SLAAPPLAATSEN

Romke Kleefstra

De Grutto gaat in rap tempo achteruit in Nederland en dat terwijl ons land internationaal van groot belang is voor de soort. Al het beschermingswerk en onderzoek ten spijt staat de populatie anno 2005 onder grotere druk dan ooit tevoren. Ieder jaar speelt de vraag of de Grutto een 'goed' of 'slecht' broedseizoen heeft beleefd. Daarom zijn in Fryslân de afgelopen zes jaar tellingen van Grutto's op slaapplaatsen uitgevoerd. Wat vertellen de resultaten hiervan ons?

Inleiding

Wanneer Grutto's in het vroege voorjaar in ons land arriveren, verzamelen zij zich 's avonds op slaapplaatsen. Dit zijn overwegend gebieden met plasdrasse omstandigheden, zoals zomerpolders, boezemlanden en natuurontwikkelingssterreinen. Tot half april worden de slaapplaatsen gebruikt, waarna de vogels zich tot in juni in de broedgebieden ophouden om te broeden en jongen groot te brengen. Wanneer de jongen eenmaal vliegvlug zijn, verzamelen de ouders zich in de periode eind juni tot half juli met hun jongen op de slaapplaatsen, voordat zij zuidelijkere oorden opzoeken.

De afgelopen 15 jaar heeft zich echter menigmaal de situatie voorgedaan dat Grutto's eerder op slaapplaatsen verschenen. Dat was bijvoorbeeld het geval in 1993 in de Jan Durkspolder bij Earnewâld. Toen verschenen halverwege mei al enkele honderden Grutto's op de slaapplaats en zaten er begin juni al circa 2.000 stuks, waarbij jonge exemplaren ontbraken. De vogels verschenen op het moment dat ze normaal gesproken met de broedzorg bezig zouden moeten zijn. Het kon niet anders dan dat deze Grutto's hun legsel of jongen kwijt waren geraakt (Wymenga 1997).

Eenzelfde tafereel deed zich in 2000 en 2001 voor in de Frieswykpolder, een natuurontwikkelingsgebied nabij laagveenmoeras De Deelen. Ook hier namen de aantallen Grutto's in mei snel toe, piekten half juni en ontbraken jongen. Er leek een duidelijke relatie te bestaan tussen het vroege en massale maaien van de eerste snee gras begin mei en het te vroeg en massaal verschijnen van de Grutto's op de slaapplaats (Kleefstra 2001).

Grutto's onderweg foto: Albert Wester

Waren de jaren 2000 en 2001 uitzonderlijk of gold de situatie alleen voor de Frieswykpolder? Of is het te vroeg en massaal verschijnen van Grutto's zonder kroost een jaarlijks en wellicht provinciaal probleem?

Slaapplaatsstellingen in 2000-2005

In de periode 2000-2005 zijn in het kader van verschillende initiatieven slaapplaatsstellingen van Grutto's uitgevoerd in Fryslân. In de Frieswykpolder werden door de auteur in alle jaren slaapplaatsstellingen uitgevoerd. In 2000 werd van half mei tot in de eerste helft van juli wekelijks geteld. In 2001 vingen de tellingen halverwege maart aan en duurden tot eind juni, waarbij aanvankelijk eenmaal per twee weken werd geteld en daarna wekelijks. In 2002 werd van half april tot eind juni en in 2003 van begin maart tot eind juni vrijwel wekelijks geteld. In 2004 werd ook van begin maart tot eind juni

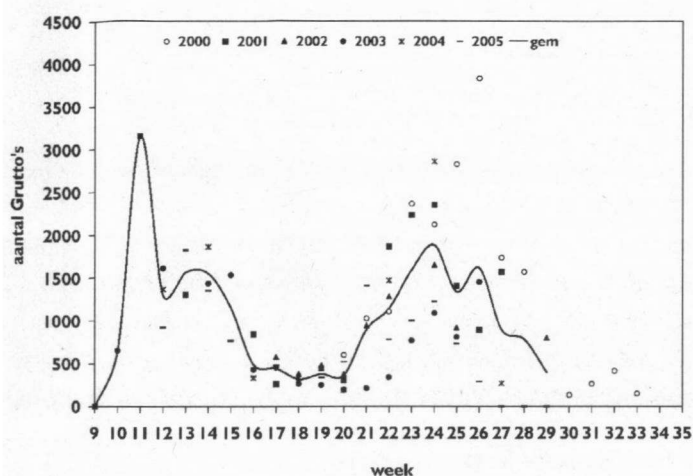
geteld, maar dan eens in de twee weken. In 2005 werden wekelijkse tellingen uitgevoerd in de periode half maart tot eind juni.

In 2003 werd landelijk een zogenaamde 'quick scan' uitgevoerd, onder coördinatie van SOVON Vogelonderzoek Nederland (Teunissen & Kleefstra 2003). In de periode eind juni-begin juli werden verspreid door Nederland in een selectie van poldergebieden groepen foeragerende Grutto's geteld, waarbij gekeken werd naar het percentage jonge, vliegvlugge exemplaren. Deze tellingen werden landelijk aangevuld met slaapplaatsstellingen van Grutto's in de periode half mei tot begin juli. In Fryslân werden toen slaapplaatsstellingen uitgevoerd in de Ezumakeeg (Lauwersmeergebied), op de Warkumerbûtenwaard en in de Frieswykpolder. Daarbij werd ook gekeken naar het percentage jonge vogels op de slaapplaats.

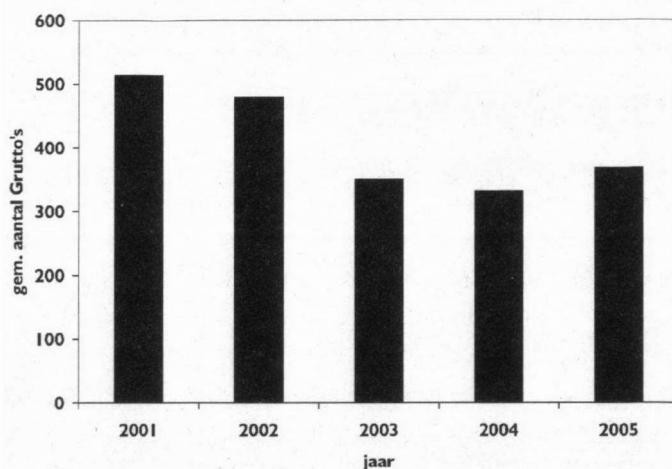
In 2004 werden op initiatief van de FFF de slaapplaatsstellingen van steltlopers in Fryslân in februari-mei aangevuld met twee extra tellingen in juni, gericht op Grutto's (Wymenga 2005). Daarmee werd van 37 slaapplaatsen bekend hoeveel Grutto's zich er ophielden in de periode eind februari-eind juni. Ook tijdens deze extra tellingen werd op veel slaapplaatsen gekeken naar het percentage jonge vogels.

Werkwijze

Slaapplaatsstellingen worden in de avonden uitgevoerd. Een uur voor zonsondergang wordt de telpost ingenomen en worden alle reeds aanwezige Grutto's geteld. Daarna wordt bijgehouden hoeveel Grutto's er bij komen. Omdat aanvliegende groepjes en individuen over

Figuur 1. Aantallen Grutto's op de slaappleats in de Frieswykpolder in de voorjaren van 2000-2005. Alle vastgestelde weekaantallen staan met symbolen per jaar weergegeven, waarbij het gemiddelde aantals-verloop met een lijn is weergegeven (gem.).

Figuur 2. Het gemiddelde aantal Grutto's op de slaappleats in de Frieswykpolder in de weken 16 t/m 19 in de jaren 2001-2005. Hiermee wordt weergegeven dat er in de kern van het broedseizoen (eind april-begin mei) altijd relatief grote aantallen Grutto's op de slaappleats aanwezig waren. Het jaar 2000 ontbreekt, omdat toen in de bewuste weken niet geteld is.

het hoofd kunnen worden gezien, worden gedurende de telling alle aanwezige Grutto's met regelmaat ter controle geteld. Voordat het te duister is om nog te tellen en wanneer het aanvliegen van Grutto's staakt, wordt in alle gevallen een eindtelling gemaakt. Indien groepen van dichtbij kunnen worden bekeken, is het tevens mogelijk het aantal jonge exemplaren te tellen.

Grutto's in de Frieswykpolder in 2000-2005

In 2000 en 2001 werd in de Frieswykpolder vastgesteld dat halverwege mei al 300-600 Grutto's op de slaappleats aanwezig waren. In beide jaren liep het aantal in de weken erna snel op tot ruim 2.000 exemplaren in de eerste helft van juni (Kleefstra 2001). In de vier onderzoeksjaren daarna week het beeld hier amper vanaf. Telkens begon het aantal Grutto's op de slaappleats vanaf half mei op te lopen naar piekaantallen rond 15 juni (figuur 1). Zes jaar lang verschenen Grutto's in de Frieswykpolder te vroeg op de slaappleats.

Wat tevens opvalt in de gegevens van de Frieswykpolder is dat er gedurende het hele voorjaar Grutto's op de slaappleats zitten. In de zes onderzoeksjaren kwam het aantal in de periode half april tot half mei vrijwel niet beneden de 200. Sterker nog, gemiddeld lag het aantal Grutto's in de laatste helft van april en de eerste

helft van mei tussen 330-515 Grutto's (figuur 2). Dit kunnen vroege starters zijn waarvan het legsel al snel is mislukt en voor een deel late starters, waardoor ook in de kern van het broedseizoen nog redelijke aantallen op de slaappleats kunnen verblijven. Toch lijkt het aannemelijk dat een substantieel deel van de (lokale) populatie niet tot broeden komt en dat is verontrustend.

Quick scan in 2003

Tijdens de landelijke 'quick scan' in 2003 telden de Ezumakeeg, de Warkumerbûtenwaard en de Frieswykpolder halverwege mei gezamenlijk al ruim 500 Grutto's. Daarna liep het aantal snel op. In de week van 9-15 juni telden de drie slaappleats respectievelijk 6.760, 1.086 en 1.089 Grutto's (figuur 3). Een schatting voor het hele Lauwersmeergebied indiceerde op dat moment een aantal van circa 8.000 Grutto's. Daarmee werden alleen al op deze drie plekken ruim 10.000 Grutto's geteld (Teunissen & Kleefstra 2003).

Tegelijkertijd zaten ook op veel andere plekken al honderden Grutto's, zoals op het Noorderleeg (circa 400), in Van Oordt's Mersken (ruim 300), de Sonderlei Leijen (ruim 400), de Fluessen (ruim 750) en de Kraanlannen / Jan Durks Polder (ruim 500). Wanneer in acht wordt genomen dat in verschillende andere regio's ook slaappleats bezet waren, zal

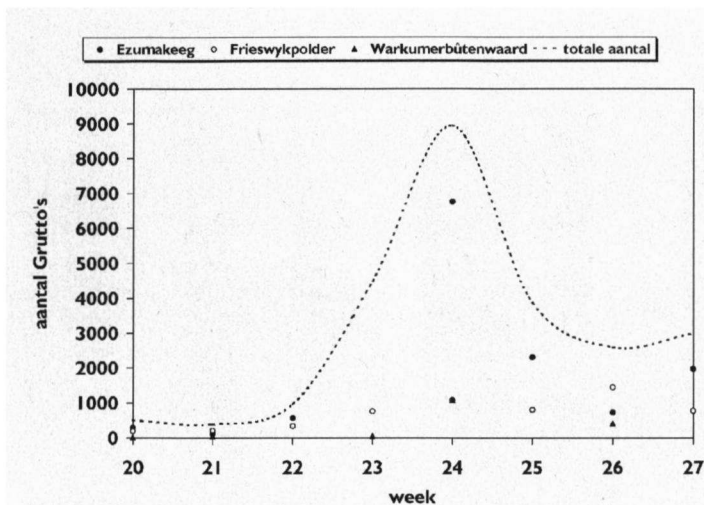
het totale aantal Grutto's vermoedelijk rond de 15.000 hebben gelegen. Met een Friese broedpopulatie die naar schatting 16.000 broedparen omvat (Nijland 2005), zou rond de 50% hiervan te vroeg op de slaappleats hebben gezeten.

Jongenpercentages in 2003

In 2003 werden ook tellingen uitgevoerd waarbij onderscheid werd gemaakt tussen volwassen en jonge vogels. Op 6 juli werden in de Ezumakeeg 770 Grutto's op de slaappleats gecontroleerd. Daaronder bleken 42 jonge exemplaren te zitten (5,5%). In de Frieswykpolder werden op 24 juni 1.225 Grutto's op de slaappleats gecontroleerd, waarbij 10 jonge vogels (0,8%) werden geteld (Teunissen & Kleefstra 2003).

Aangenomen wordt dat elk gruttopaar jaarlijks ten minste 0,6 vliegvlug jong moet voortbrengen om de populatie op peil te houden. Als dit niet lukt, zal de populatie in aantal afnemen. De jongenpercentages in 2003 waren op de onderzochte slaappleats duidelijk onder de maat.

Datzelfde gold ook voor overdag foeragerende groepen Grutto's in graslanden in 2003. In de weekenden van 21/22 juni en 6/7 juli werden in de Fjûrlannen bij Aldeboarn en in de Warkumerbinnenwaard tellingen van groepen foeragerende Grutto's uitgevoerd, waarbij gekeken werd naar het aantal vliegvlug jongen.

Figuur 3. Aantalsverloop van Grutto's op de slaapplekken Ezumakeeg, Frieswykpolder en Warkumerbûtenwaard in het voorjaar van 2003. Met de streepjeslijn worden de (geschatte) maximale aantallen van de drie slaapplekken weergegeven. Voor enkele weken zijn de aantallen bijgeschat, omdat de telreeksen van de Ezumakeeg en de Warkumerbûtenwaard niet helemaal compleet zijn (weken 22, 23, 25 en 27).

In de Fjûrlannen werden gedurende beide tellingen slechts 300 Grutto's 'gevonden', waaronder slechts 29 jongen. Dat is 9,6%, ofwel amper 0,2 jong per paar. In de Warkumerbinnenwaard werden in totaal 400 Grutto's geteld, waarvan 40 jongen. Dat komt neer op 10%, ofwel 0,2 jong per paar (Teunissen & Kleefstra 2003). In beide gebieden lag het percentage dus veel te laag en dat terwijl er in totaal enkele honderden hectares volledig werden afgezocht op groepen Grutto's.

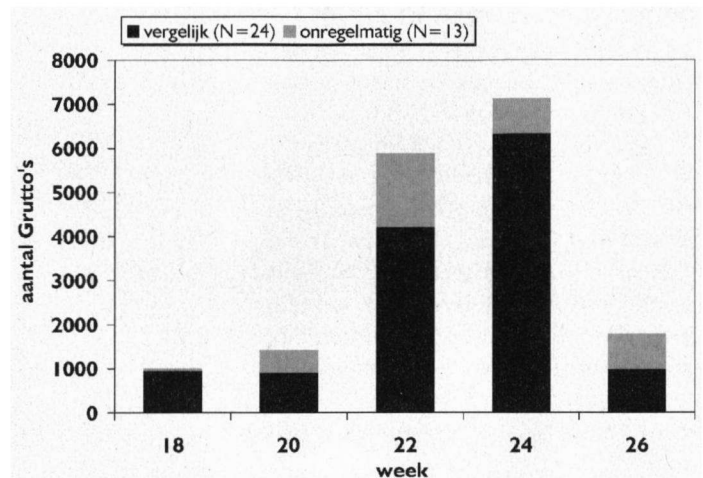
Overigens waren eind juni / begin juli 2003 nog maar weinig groepen Grutto's te vinden, ondanks dat grote gebieden in o.a. Fryslân, Noordwest-Overijssel en Noord-Holland hierop onderzocht werden. Dit gegeven leek een vroegtijdig vertrek van Grutto's uit Nederland te indiceren.

Provinciale slaapplekstellingen in 2004

In 2004 initieerde de FFF slaapplekstellingen van steltlopers in Fryslân met zeven tellingen in de periode eind februari-eind mei (Wymenga 2005). Op initiatief van de auteur werden deze aangevuld met twee op Grutto's gerichte tellingen in de periode 10-13 juni en 24-27 juni. Daarmee werden van in totaal 37 slaapplekken gegevens verzameld, waarvan 24 slaapplekken op alle geplande teldata onderzocht werden. Van 13

slaapplekken is de telreeks in de periode eind april-eind juni onvolledig.

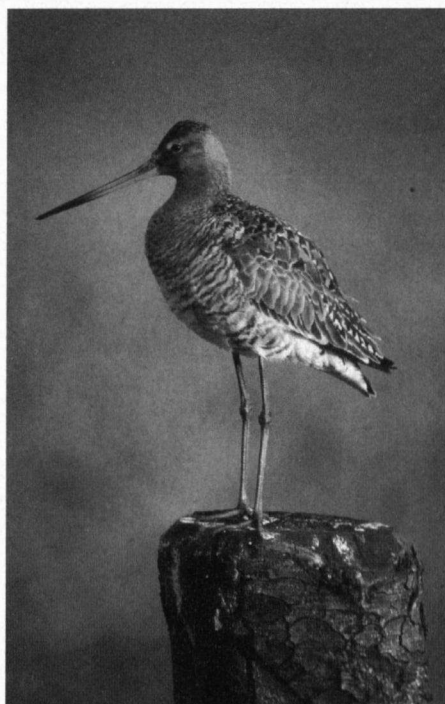
In figuur 4 vallen enkele zaken op. Tijdens de tellingen van eind april en de eerste helft van mei telden de onderzochte slaapplekken gezamenlijk al 1.000-1.500 Grutto's. Eind mei schoten de aantallen Grutto's omhoog richting de 7.500, terwijl die telling niet volledig was. Tijdens de twee tellingen in juni telden 31 onderzochte slaapplekken gezamen-

Figuur 4. Aantallen Grutto's tijdens slaapplekstellingen in Fryslân in het voorjaar van 2004. De donkere balken geven het aantalsverloop weer van slaapplekken die bij iedere telling geteld zijn. De grijze balken geven de totale aantallen weer van alle slaapplekken.

lijk respectievelijk 7.132 en 1.792 Grutto's. Deze aantallen zijn lager dan verwacht, maar verschillende slaapplekken bleven toen buiten schot, zoals de Ezumakeeg, de Makkumer waarden, de Bocht fan Molkwar, de Steile Bank, diverse plekken in het Zuidwest-Friese merengebied en de Alde Feanen. Met de resultaten van de Ezumakeeg in 2003 in het achterhoofd is het niet onwaarschijnlijk dat het totale aantal Grutto's in de eerste helft van juni provinciaal opnieuw in de buurt van de 15.000 heeft gelegen.

Daarnaast deed zich opnieuw het verschijnsel voor dat Grutto's al snel 'verdwenen', evenals in 2003. Veel tellers hadden de indruk dat de Grutto's door toedoen van een mislukt broedseizoen en ongunstige voedselomstandigheden door aanhoudende droogte al vroegtijdig Fryslân hadden verlaten. Dat werd bevestigd door terugmeldingen van gekleurringde Grutto's van de Warkumerwaard. Al in de eerste helft van juni werden Grutto's teruggemeld uit Engeland, Frankrijk en Spanje, terwijl uit Nederland slechts twee meldingen kwamen (Hooijmeijer *et al.* 2004). Niet alleen zaten er begin juni opnieuw duizenden Grutto's op de slaapplek, een deel was dus al vertrokken. Alles bij elkaar geeft dit aan dat ook 2004 een mislukt broedseizoen moet zijn geweest.

'Skries op 'e hikke' foto: Albert Wester

Jongenpercentages in 2004

Ook in 2004 werd gekeken naar het percentage jonge Grutto's op slaapplaatsen. In het eerste telweekend van juni werden 691 Grutto's op leeftijd gecontroleerd wat in totaal 28 jongen opleverde. Daarmee komt het jongenpercentage op 4,1%, ofwel 0,08 jong per paar. In het tweede telweekend werden 118 Grutto's gecontroleerd. Hieronder bevonden zich slechts 2 jongen, wat neerkomt op jongenpercentage van 1,6%, ofwel 0,03 jong per paar. De steekproef is weliswaar klein, maar indiceert slechte broedsuccessen.

Discussie

Hoewel Grutto's pas eind juni op slaapplaatsen horen te verschijnen en daarvoor zo goed als afwezig horen te zijn, laten alle tellingen in de afgelopen zes jaar eenzelfde negatief beeld zien. Grutto's verschijnen ruim een maand te vroeg, massaal en zonder kroost van betekenis op slaapplaatsen. Bovendien lijkt er zelfs een substantieel deel van de populatie te zijn dat het hele voorjaar op de slaapplaatsen verblijft en een deel dat vroegtijdig naar het zuiden trekt. Dat laatste lijkt zich ook af te tekenen in de figuren 4 en 5, waaruit blijkt dat de aantallen Grutto's op slaapplaatsen in de tweede helft van juni sterk afnemen. Juist in die periode zouden de aantallen moeten pieken.

De problematiek van onze weidevogels is complex. Toch lijken de aantalsontwikkelingen op de slaapplaatsen in de afgelopen zes jaar en ook in de jaren '90 sterk gerelateerd te zijn aan geïntensiverde maaiactiviteiten. Dit lijkt een belangrijke rol te spelen bij het mislukken van broedsels en bij kuikenoverleving, gezien de (zeer) sterke toename van kuikenloze Grutto's op slaapplaatsen vlak na het maaien van de eerste snee gras in de provincie. Mogelijk is het zelfs de 'crux' van het probleem. Niet voor niets indiceren de indexen van het Weidevogelmeetnet Friesland de sterkste afname bij weidevogels die in de nestfase en/of bij het opgroeien van de kuikens gebruik maken van het maaiveld (Nijland 2005).

Zo bleken in 1993 maaierwerkzaamheden uitgevoerd te worden in graslanden in de periode dat Grutto's er nog zaten te

Naar voedsel zoekende Grutto

foto: Albert Wester

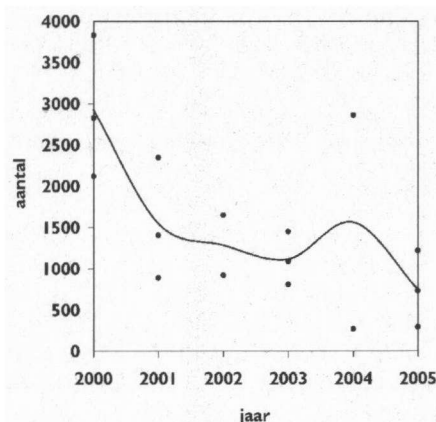
broeden of kleine, niet-vliegvlugge jongen hadden. Het vroege en op grote schaal maaien leidde tot het te vroeg verschijnen van Grutto's zonder jongen op de slaapplaats en het verdwijnen van Grutto's in gangbaar agrarisch gebied in de eerste helft van mei. In reservaten, waar doorgaans later gemaaid wordt, waren toen nog volop Grutto's met jongen aanwezig. In 1995 deed zich een soortgelijke situatie voor (Wymenga 1997).

In 2000 en 2001 was het verhaal niet anders. In beide jaren concentreerden grootschalige maaiactiviteiten zich in de eerste twee weken van mei. Met de in-

zet van loonbedrijven werd ook 's nachts op grote schaal gemaaid. Dit waren juist de weken waarin Grutto's nog op het nest zaten of rondsjouwden met niet-vliegvlugge kuikens (Kleefstra 2001). In het agrarische gebied waren Grutto's na het maaigeweld verdwenen, terwijl op dat moment in reservaten Grutto's met jongen in de weer waren. In 2002 herhaalde dit zich.

Het voorjaar van 2003 week hier vanaf. Door aanhoudende droogte kwam de grasgroei later op gang en gingen Grutto's later over tot eileg. De Grutto's kwamen ook later op de slaapplaats dan in de andere vijf onderzoeksjaren. 'Pas' in de week van 19-25 mei was het gras lang genoeg om gemaaid te worden, maar door een natte periode moest dit met een week uitgesteld worden. Toen op 26 mei het weer een zomers karakter kreeg, barstte het maaigeweld los en werd vrijwel heel Fryslân in vijf dagen tijd gemaaid. Opnieuw vielen de werkzaamheden samen met de periode van broedzorg bij Grutto's. De aantallen die zich vlot daarna zonder aanwas verzamelden op slaapplaatsen waren aanzienlijk, met naar schatting circa 15.000 Grutto's over de gehele provincie in de eerste helft van juni plus een onbekend aantal dat reeds zuidwaarts was getrokken.

Ook in veel reservaten ging het in 2003 mis. Door het late broeden sjouwden veel Grutto's in reservaten halverwege juni nog rond met niet-vliegvlugge kuikens. Het maaien van de reservaten vanaf 15 juni pakte daarom ongunstig uit.

Figuur 5. Aantallen Grutto's in de Frieswypolder in de laatste drie weken van juni in de periode 2000-2005. De afnemende aantallen in deze weken gedurende de afgelopen zes jaar suggereren een vroegere wegtrek van Grutto's naar zuidelijke gebieden.

In 2004 begonnen de maaiwerkzaamheden weliswaar eind april al, maar concentreerden zich in de periode van 7-14 mei. Evenals in 2003 liepen de aantallen Grutto's snel op, mogelijk opnieuw richting 15.000 exemplaren provinciaal. Opnieuw waren de jongenpercentages bijna nihil en ook vertrok een deel van de populatie vroegtijdig naar Zuid-Europa.

In 2005 verschenen de eerste maaimachines al rond 21 april, maar door aanhoudend wisselvallig weer werd de provincie grotendeels gemaaid in de periode 12-18 mei. Hierbij concentreerden de werkzaamheden zich op 12-14 mei, waarna in grote delen van Fryslân de Grutto's van de ene op de andere dag verdwenen.

De Grutto staat inmiddels volop in de belangstelling met velerlei projecten op het gebied van nestonderzoek, nestbescherming en predatieonderzoek. Uit de onderzoeken komt naar voren dat de reproductie bij Grutto's sterk verbeterd kan worden. Dat vertaalt zich in tal van beheermaatregelen, zoals mozaïekbeheer, maaitrappen, vluchtstroken, grutto-kringen, Nederland-Gruttoland, vliegende hectares, opkrikplannen voor weidevogelreservaten, bejaging van Vossen en zelfs een 'Skries4you'-project onder auspiciën van 'Farmers for Nature'. Hoe effectief dit allemaal is op de kuikenoverleving zal nog moeten blijken. Maar de in dit artikel gepresenteerde resultaten laten - op z'n zachtst gezegd - geen hoopvolle verwachtingen zien.

Uit voorgaande blijkt ook dat de tellingen van Grutto's op slaapplaatsen snel inzicht bieden in het moment waarop het in het broedseizoen fout gaat. Ook kan tijdens slaapplaatsstellingen gekeken worden naar het percentage uitgevlogen jongen, waarmee we meer te weten komen over de jongenproductie. Dat strekt tot de aanbeveling om vaker vergelijkbare tellingen uit te voeren, waarbij de tellingen per 1 april aanvangen en wekelijks worden uitgevoerd tot eind juni/begin juli.

Dankwoord

Voor het doorlezen en bekritisieren van het manuscript gaat dank uit naar Jos Hooijmeijer, Karin Uilhoorn en Eddy Wymenga. Voor het uitvoeren van slaapplaatsstellingen wordt het volgende tel-legioen bedankt: Sjoerd Bakker, Peter de Boer, Sieds Boersma, Erik Bootsma, Wiebe Elsinga, Meinte Engelmoer, Lucas Hemrica, Ep van Hijum, Gerit Hof, Goasse Hylkema, Thea Jager, Roland Jalving, Johan de Jong, Jan Kleefstra, Sies Krap, Yde Kuipers, Tsjerk Kunst, Jouke van der Meulen, Epie Mulder, Freek Nijland, Marnix Oudega, Gertie Papenburg, Alex Rozema, Henk Ruiter, Harm Schreur, Bauke Siemena, Meile Tamminga, Sip Veenstra, Michiel Versluys, Luc Wagter, Harm van der Wal, Eddy Wymenga, Bert Zijlstra, Titia Zijlstra en Freek Zwart.

Literatuur

- HOOIJMEIJER, J., J. SCHRÖDER, C. BOTH & T. PIERSMA 2004. Grutto Onderzoek Workumerwaard. Nieuwsbrief 2004, Koudum.
- KLEEFSTRA, R. 2001. Het verschijnen van Grutto's op een Mid-Friese slaapplaats in relatie tot het maaien van de eerste snee. Steltlopers 2000-2001: 3-7.
- NIJLAND, F. 2005. Weidevogelmeetnet Friesland, verslag 2004. Publicatie Bureau N nr. 17. WMF, Leeuwarden.
- TEUNISSEN, W. & R. KLEEFSTRA 2003. Slapende en foeragerende Grutto's: maatstaaf voor broedsucces? Ongepubl. artikel. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- WYMENGA, E. 1997. Grutto's *Limosa limosa* in de zomer van 1993 vroeg op de slaapplaats: aanwijzing voor een slecht broedseizoen. *Limosa* 70 (2): 71-75.
- WYMENGA, E. 2005. Steltlopers op slaapplaatsen in Fryslân 1998-2004. *Twirre* 16: 200-210.

Romke Kleefstra
coördinator FFF-Slaapplaatsentelgroep Fryslân
Sinnebuorren 34
8491 EH Akkrum
tel.: 0566-652881
e-mail: craneland@planet.nl